

VEIKSNIAI, SUSIJĘ SU SĖKMINGU KARJEROS PLANAVIMU IR PROFESIJOS PASIRINKIMU PAAUGLYSTĖJE

Laura Ustinavičiūtė

Mykolo Romerio universitetas,
Socialinės politikos fakultetas, Psichologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Elektroninis paštas laurau@mruni.eu
Telefonas (8 5) 271 4620

Agata Katkonienė

Mykolo Romerio universitetas,
Socialinės politikos fakultetas, Socialinio darbo katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Elektroninis paštas agata.katkoniene@mruni.eu
Telefonas (8 5) 271 4716

Doc. dr. Irena Žemaitaitė

Mykolo Romerio universitetas,
Socialinės politikos fakultetas, Edukologijos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva
Elektroninis paštas irene@mruni.eu
Telefonas (8 5) 271 4713

*Pateikta 2011 m. rugsėjo 26 d.
Parengta spausdinti 2011 m. lapkričio 3 d.*

Anotacija

Pakitęs asmens požiūris į darbą bei profesijos pasirinkimą skatina karjeros konsultantus bei kitus specialistus ieškoti naujų formų, kaip padėti jaunam žmogui tinkamai pasirinkti profesiją. Straipsnyje analizuojami pagrindiniai karjeros planavimo ir profesijos pasirinkimo aspektai: asmenybės tapatumas, vertybės, motyvacija, tarpasmeniniai santykiai ir artimųjų parama. Darbe pateikiamos pagrindinės L. Hollando, D. Superio, E. Ginzbergio teorijos, kuriomis remdamiesi karjeros konsultantai įgyvendina pasirenkimo karjerai programas.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti veiksnius, skatinančius sėkmingą karjeros planavimą ir profesijos pasirinkimą paauglystėje.

Pasirinkta tyrimo metodika – mokslinės literatūros analizė, išnagrinėtos ir pateiktos 34 pozicijos, iš jų 7 lietuvių, 3 lenkų ir 24 anglų kalbomis.

Išanalizavus mokslinę literatūrą galima skirti pagrindinius veiksnius, skatinančius sėkmingą karjeros planavimą ir profesijos pasirinkimą paauglystėje. Vienas svarbiausių veiksnių yra savęs pažinimas, savo profesinio tapatumo suvokimas bei karjeros planavimo įgūdžių formavimas. Taip pat didelę reikšmę paauglio profesinio tapatumo formavimuisi turi artimos aplinkos, ypač šeimos, parama renkantis profesiją. Nemažiau svarbus yra ir laiku teikiamas profesinis konsultavimas bei intervencija, į procesą įtraukiant tėvus ir mokytojus.

Reikšminiai žodžiai: *karjeros planavimas, paaugliai, profesijos pasirinkimas, profesinis tapatumas.*

ĮVADAS

Bendraja prasme karjera – tai profesinio tobulėjimo kelias, nuolatos keliant sau naujus tikslus, iššūkius, naujų teigiamų rezultatų siekimas (Encyklopedia of career development, 2006). Vieni karjerą tapatina su didele sėkme, dideliu atlyginimu, kitiems karjera tiesiog gerai mokamas ir įdomus darbas. Karjera susideda iš išorinės (didelis atlyginimas, kvalifikacija) bei vidinės (pasitenkinimas, savirealizacija) naudos. Vienas iš pagrindinių žingsnių, siekiant nuolatinio pasitenkinimo savo darbu, profesinės karjeros nuoseklumo, yra karjeros planavimas ir projektavimas. Tačiau tai nėra savaiminis reiškinys, tai veikla, reikalaujanti ilgalaikio susikaupimo, autorefleksijos, kūrybiškumo, gebėjimo numatyti ir įvertinti įvairias situacijas. Ypatingai svarbus yra pačios profesijos pasirinkimas. Priešingai nei gali atrodyti – tai nelengva užduotis, nes šis sprendimas turės įtakos visam gyvenimui. Profesija nusako asmens padėtį visuomenėje, jo vertybių sistemą, elgesio normas, gyvenimo siekius ir kita. Skirtingos profesijos kelia įvairius reikalavimus. Prieš pasirenkant vieną ar kitą profesiją verta apsvarstyti ir tinkamai įsivertinti šiuos aspektus: sveikatos būklę, fizinį pasirengimą, gabumus, interesus ir pomėgius, temperamentą ir charakterio bruožus, taip pat įsidarbinimo perspektyvas. Profesijos pasirinkimas ir savo gebėjimų realizavimas yra vienas iš pagrindinių žmogaus savirealizacijos elementų. Sėkminga profesinė karjera galima tik

tuomet, kai asmuo save realizuoja, kai profesija atitinka asmens interesus ir pomėgius (Kirkpatrick Johnson, Mortimer, 2002). Šiuolaikinė darbo rinkos padėtis taip pat lemia, kad jaunimui ypač sunku įsitvirtinti suaugusiųjų profesiniame pasaulyje, todėl profesijos, specialių kompetencijų įgijimas jaunuoliui padeda iš anksto pasirengti ir kruopščiai suplanuoti savo profesinį kelią (Mysior, 2006). Profesijos pasirinkimas yra vienas sunkiausių žingsnių žmogaus gyvenime. Jis dažnai moksleiviams kelia stresą ir nerimą, todėl labai svarbu išskirti veiksnius, kurie yra susiję su sėkmingo karjeros planavimu ir profesijos pasirinkimu paauglystėje.

Straipsnio objektas – karjeros planavimo ir profesijos pasirinkimo veiksniai.

Straipsnio tikslas – atlikti veiksnių, skatinančių sėkmingą karjeros planavimą ir profesijos pasirinkimą paauglystėje, analizę.

Straipsnio uždaviniai:

1. Apžvelgti šiuolaikines karjeros planavimo ir profesijos pasirinkimo teorijas.
2. Apibrėžti veiksnius, susijusius su sėkmingu karjeros planavimu ir profesijos pasirinkimu paauglystėje.

Tyrimų metodika – mokslinės literatūros analizė. Straipsnyje pateikiami 34 šaltiniai, kuriuose nagrinėjami karjeros planavimo ir profesijos pasirinkimo paauglystėje veiksniai: 7 jų lietuvių kalba, 3 lenkų kalba ir 24 anglų kalba.

1. KARJEROS PLANAVIMO SAMPRATA

Šnekamojoje kalboje karjera reiškia dažniausiai greitą ir sėkmingą kilimą tarnyboje, visuomenėje, mokslinėje veikloje, laimėjimus gyvenime arba kitoje veiklos srityje. Karjera formuojama visą gyvenimą, todėl dažnai susiduriama su poreikiu savo karjerą suplanuoti. Karjeros planavimas yra procesas, apimantis profesinį informavimą ir konsultavimą kaip instrumentus profesinei karjerai planuoti. Tai etapas, apimantis dvi svarbias dalis: profesinio tikslo ar tikslų iškėlimą bei uždavinių, padedančių pasiekti tikslą, apibrėžimą (Damkauskienė; Mysior, 2006).

Taip pat dažnai vartojama karjeros projektavimo sąvoka. Pasak Pukelio (2006), tai yra gebėjimas įžvelgti būsimas darbo rinkos kaitos tendencijas ir numatomų pokyčių kontekste tirti bei planuoti savo profesinės kvalifikacijos tobulinimosi poreikius, siekiant kiek įmanoma labiau panaudoti savo prigimtinius gabumus bei sėkmingai konkuruoti nuolat kintančioje darbo rinkoje. Autorius taip pat teigia (2003), kad ugdymas karjerai yra mokymas nuolat projektuoti savo profesinę karjerą nuolatinių darbo rinkos pokyčių kontekste, jaunų žmonių mokymas priimti teisingą profesinį apsisprendimą dar mokykliniais metais. Turner ir Lapanas (2005) apibūdina karjeros projektavimą kaip nuoseklų, visą gyvenimą trunkantį mokymosi procesą. Ypatingas dėmesys turi būti skiriamas mokyklinio amžiaus jaunimui, nes ši grupė neturi žinių bei įgūdžių, būtinų karjeros planavimui. Kiti autoriai, kaip Garnienė (2006), ugdymą karjerai apibūdina panašiai – kaip karjeros projektavimo sudedamąją dalį, t. y. karjeros projektavimo procesą bendrojo lavinimo mokykloje. Anot Kučinskienės (2003), ugdymas karjerai yra būtinų kompetencijų vystymas. Pagrindinis karjeros projektavimo bruožas, skiriantis šį konceptą nuo

kitų, yra tai, kad jis apima profesinės karjeros tyrimus, atliekamus ugdant ir planuojant karjerą (Pukelis, 2003; Damkauskienė, 2009; Railienė, 2010). Vienas iš pagrindinių karjeros planavimo tikslų yra padėti moksleiviams ar studentams išvystyti ir maksimaliai panaudoti savo gebėjimus bei nukreipti juos įvaldyti konkrečius įgūdžius, reikalingus jų pasirinktai profesijai, (Yuena ir kt., 2010).

Siekiant nuodugnesnės ir platesnės su karjera susijusių veiksnių analizės šiame straipsnyje daugiausia remiamasi karjeros planavimo koncepcija, kuri apima karjeros vystymo, ugdymo karjerai ir karjeros projektavimo sampratas. Pateikus šiuos apibrėžimus svarbu yra apžvelgti asmens profesinio tobulėjimo teorijas, atskleidžiančias karjeros planavimo ir profesijos pasirinkimo svarbą.

2. PROFESINIO TOBULĖJIMO TEORIJOS

Įgyvendinant pasirengimo karjerai programas, išskirdami profesinės sėkmės apsauginius bei rizikos veiksnius konsultantai remiasi įvairiomis, dažniausiai J. L. Hollando, D. Superio, E. Ginzbergio, profesinio tobulėjimo teorijomis.

D. Superis (1990) teigia, kad karjera yra visą gyvenimą trunkantis tobulėjimo procesas, apimantis nuostatas, vertybes, įgūdžius, gebėjimus, domėjimosi sritis, asmenybės savybes. Pagal D. Superį, profesinis augimas yra nuolatinis ir negrįžtamas procesas. Žinios apie karjeros esmę, jos dinamiką bei problemas, atsirandančias įvairiose fazėse, yra būtina gero karjeros planavimo ir tolesnės jos vadybos sąlyga. Dažniausiai kalbant apie karjeros projektavimą, planavimą ar profesijos pasirinkimą dėmesys pirmiausia yra skiriamas paaugliams, nes manoma, kad šis laikotarpis yra esminis pasirenkant profesiją, tačiau, pasak D. Superio, karjeros procesus nagrinėjantys teoretikai per mažai dėmesio skiria vaikystės laikotarpiui (nuo gimimo iki 14 metų), nes tuomet formuojasi su karjera susijusios sąvokos ir nuostatos. Šiame vaiko raidos etape vaiko savivaizdžio kaita remiasi tapatinimusi su reikšmingais šeimos ir mokyklos aplinkoje esančiais asmenimis.

Mokslinėje literatūroje skiriami skirtingi žmogaus gyvenimo ciklo klasifikavimo ir diferencijavimo būdai. Vienas iš modelių yra G. Sheehy (1976) išskirtos aštuonios gyvenimo stadijos (cit. pagal Wrobel, 2003 ir kt.). Prieš tampant pilnamečiu, pagrindinis jaunuolio tikslas yra atsiskirti nuo tėvų. Kadangi asmuo paauglystėje yra labiau šeimos narys nei atskira subrendusi asmenybė, minėtas tikslas pasiekiamas retai. Ateitis tokiu atveju tampa neapčiuopiama, o atsiskyrimo nuo šeimos kaina yra saugumo praradimas (Holstein-Beck, 1997). Vienas svarbiausių paauglystės uždavinių, įvykus vaidmenų sumaišties krizei, įtvirtinti tapatumo jausmą. Paauglystė – karjerai labai svarbus laikotarpis. Kaip teigia V. Stanišauskienė (2006), šis etapas yra ypatingas, nes tarp kitų tapatumui įtvirtinti svarbių klausimų atsiranda poreikis pažinti save, suvokti savo ateities planus dėl būsimų studijų, darbo, karjeros. Dėl šių priežasčių veiklos, susijusios su savęs pažinimu bei karjeros planavimu, jau mokykliniame amžiuje gali tapti sėkmingų asmeninių ir socialinių kompetencijų ugdymo bei tinkamos profesijos pasirinkimo prielaida.

E. Ginzbergio (1951) teorija, panašiai kaip ir D. Superio, pagrindinę dėmesį skiria karjeros pasirinkimo procesui bei vystymosi stadijų reikšmei profesiniam tapatumui suformuoti. E. Ginzbergio teorija didžiulę reikšmę teikia profesiniam konsultavimui, ypač taikomam mokykloje. Mokslininkas skiria tris profesinio vystymosi stadijas: fantazijos (iki 11 metų), bandymo (11–17 metų) ir realizacijos (vyresni kaip 17 metų). Jaunuolis 11 ir 17 metų amžiaus tarpsnyje turi būti motyvuojamas reflektuoti savo interesų sritis, galimybes bei gebėjimus (cit. pagal Paszkowska-Rogacz, 2006).

Priešingai anksčiau minėtoms teorijoms, J. L. Hollandas (1973) dėmesį sutelkia ne į asmens vystymąsi, bet į tam tikrus kintamuosius, lemiančius asmens profesijos pasirinkimą. Jis įvedė sąvoką „asmenybės tipų modelis“ (ang. *modal personal orientation*). Savęs projektavimas remiasi įgimtomis asmens savybėmis bei asmenine istorija. J. L. Hollandas skiria šešis asmenybės tipus ir šešias juos atitinkančias profesijos sritis bei sukūrė tyrimo metodiką. Ši teorija yra ypač svarbi prieš pasirenkant ir galutinai apsisprendžiant dėl labiausiai asmenybei tinkamos profesijos (cit. pagal Pociūtė, 2010).

Šios trys teorijos turi ypatingą reikšmę skirtinguose mokyklinio profesinio konsultavimo etapuose. E. Ginzbergio teorija, akcentuojanti vystymosi procesus, pabrėžia profesinio konsultavimo jaunam žmogui būtinumą, taip pat atkreipia dėmesį į netipinį šio proceso vystymąsi bei su tuo susijusius specifinius profesinio ugdymo poreikius. D. Superio teorija, dažniausiai taikoma mokyklos profesiniame konsultavime, susitelkia ties jaunuolio motyvacija profesiniam pasirinkimui bei ties branda profesinei karjerai. J. L. Hollando teorija pabrėžia asmenybės tipo suderinamumą su jam tinkama profesija bei darbo aplinka. Čia dėmesys yra sutelkiamas į asmenybės ugdymo ypatybes.

Anksčiau minėtose teorijose nurodoma, kad profesiniam tapatumo formavimuisi vaikystėje turi įtakos šeimos ir mokyklos aplinka bei joje esantys reikšmingi suaugusieji ir bendraamžiai. Taip pat pabrėžiama ir savęs pažinimo, savo savybių, gebėjimų, norų, lūkesčių suvokimo svarba. Atkreipiant dėmesį į pagrindinius iššūkius, susijusius su karjeros planavimu, vienas esminių sprendimų, kurį reikia priimti paauglystėje, yra profesijos pasirinkimas. Todėl šiame darbe daugiausia dėmesio yra skiriama šiam karjeros planavimo etapui ir su juo susijusiems veiksniams.

3. PROFESIJOS PASIRINKIMO IR KARJEROS PLANAVIMO VEIKSNIAI PAAUGLYSTĖJE

Profesijos pasirinkimas ir su tuo susijusių sprendimų priėmimas yra vienas iš moksleivio autonomiją skatinančių veiksnių. Tai gebėjimas ištirti daugelį galimų profesinių trajektorijų, sudaryti mokymosi planus bei priimti sprendimus, kurie remiasi asmens žiniomis, pomėgiais, talentais, gebėjimais (Yuena, 2010, ir kt.). Apskritai tai informacijos apie save ir darbo aplinką rinkimas, kaupimas bei panaudojimas.

Karjeros planavimo programos paaugliams ypač turi atkreipti dėmesį į moksleivių talentus, jų stiprybes ir silpnybes, sąmoningą mokymąsi, sprendimų priėmimą, ekonomikos ir profesijų pažinimą, nuostatas į darbą (Drummond, Ryan, 1995). Paaugliai turi suformuoti realius savivaizdžius, žinoti savo talentus, profesijų teikiamas

galimybes, domėtis įvairiomis profesijomis (Super, 1990) bei suvokti darbų prieinamumą atsižvelgiant į savo profesinius interesus (Gottfredson, 1981).

Nors daugelis mokslinių studijų tiria, kurie iš veiksnių, turinčių įtakos profesinio pasirinkimo procesui paauglystėje, yra reikšmingiausi karjeros planavimui, tačiau empirinių tyrimų šioje srityje trūksta (Hirschi, 2010).

Minėtos problemos priežastis gali būti tai, kad profesijos pasirinkimo procesas yra gana sudėtingas ir įtraukia daug etapų bei veiksnių. Remiantis V. Germeijsu ir K. Verschuerenu (2006) skiriamos šešios profesijos pasirinkimo sprendimo užduotys, kurios yra sėkmingos profesijos pasirinkimo pagrindas. Šios užduotys yra *orientacija* (poreikio priimti sprendimą suvokimas ir motyvacija priimti tokį sprendimą), *savęs tyrinėjimas* (informacijos apie save rinkimas), *išsami aplinkos analizė* (bendros informacijos apie aplinką ir karjeros alternatyvas rinkimas), *nuodugni aplinkos analizė* (detalios informacijos apie keletą pasirinktų karjeros alternatyvų rinkimas), *sprendimas* (alternatyvos pasirinkimo pažanga), *įsipareigojimas* (pasitikėjimo ir įsipareigojimo stiprumas pasirinktai konkrečiai karjeros alternatyvai). Taigi efektyvus karjeros projektavimas remiasi pasiekimais trijose srityse: sprendimų priėmimo, planavimo, analizavimo (Hirshi, 2010).

Paauglių profesiniam pasirinkimui įtakos turi daugelis veiksnių. Tai gali būti gyvenimo aplinkybės, asmenybės nuostatos, pasiekimai moksle ir kita. Tačiau svarbu atsižvelgti ir į šeimos kultūrinį bei socialinį kontekstus. Nustatyta, kad šeima yra vienas pagrindinių informacijos apie profesijas šaltinių ir turi didelę įtaką profesijos pasirinkimo procese (Ferry, 2006).

Šeima. Paauglystėje besiformuojantis tapatumas remiasi ateities vaidmenų, kurie yra susiję su ankstesniais ir dabartiniais suvokiniais, konstravimu (Erikson, 1968). Asmeniui reikšmingi ateities savivaizdžiai yra vertinami kaip būsimi asmenybės „aš“. Šie vaizdiniai gali būti transformuojami per tarpasmeninius santykius. Taigi, asmenybė gali būti transformuojama per tarpasmeninį patyrimą. Identiteto formavimas yra socialinis procesas, o asmenybė gali būti formuojama vaiko ir tėvų tarpasmeniniuose santykiuose, todėl šiuos socialinius kontekstus ir jų galimus savivaizdžius reikėtų plačiau ištirti (Marshall, 2008 ir kt.).

Atliktų tyrimų rezultatai rodo, kad profesiniai savivaizdžiai yra formuojami ir šeimoje. Dažniausiai tai vyksta tėvų ir vaikų bendradarbiavimo ir artimų santykiu pagrindu. Tai gali būti pokalbiai apie karjerą, jos planavimą ir kitus susijusius dalykus. Šie pokalbiai suteikia vertingos informacijos apie profesijas, su jomis susijusius vaidmenis ir veiklas (Ferry, 2006; Marshall, 2008, ir kt.). B. K. Bryanto, A. M. Zvonkoviciaus ir P. Reynoldso (2006) teigimu, tėvai yra pagrindinis švietimo ir profesinio pasaulių žinių, įsitikinimų ir vertybių šaltinis.

Apskritai su karjera susijusių žinių tyrinėjimas didele dalimi yra socialinė veikla, todėl socialinių santykių kokybė (pvz., suvokiamas saugumas) gali turėti didelę įtaką karjeros projektavimui. Suvoktas saugus prierašumas prie motinos ir tėvo yra susijęs karjeros sprendimų saviveiksmingumu. Vaikai, kurių prierašumas prie tėvų yra saugus, geriau susidoroja su kliūtimis ir sunkumais priimdami su karjeros projektavimu susijusius užduočių sprendimus. Aukštesnis saugaus prierašumo prie motinos

laipsnis dažniausiai prognozuoja geresnius moksleivių orientacijos gebėjimus, kurie rodo, kad studentai, kurie jaučiasi saugesni savo santykiuose su motina, geriau suvokia poreikį priimti sprendimus, susijusius su profesijos pasirinkimu, bei yra labiau motyvuoti įsitraukti ir dalyvauti karjeros sprendimų priėmimo procese (Germeijs, Verschueren, 2009).

San Diego (2010), ištyręs Filipinų paauglius, nustatė, kad vaikai pasirinkdami profesiją ypatingai didelį dėmesį skiria šeimos ir tradicinėms vertybėms. Šeimos įtaka, savikritika yra veiksniai, darantys įtaką profesijos pasirinkimo procesui. Paaugliai jaučiasi labiau išpareigoję pasirinktai profesijai ir jaučia mažesnę nerimą, jeigu tėvai remia ir kitais būdais palaiko jų pasirinktą profesinį kelią.

Šeima yra ne vienintelis informacijos apie karjeros pasaulį šaltinis. *Mokykla, bendruomenė* taip pat padeda išanalizuoti profesijų teikiamas galimybes. Paaugliai, kurie jaučia šeimos ir mokyklos paramą, rinkdamiesi profesijas dažniausiai suvokia turintys ir didesnę profesijų pasirinkimą (Ferry, 2006). Paaugliams sunku apsispręsti dėl profesijos, kai jie nepakankamai informuoti, mažiau nukreipiami tėvų ar mokytojų bei yra mažiau motyvuoti išanalizuoti įvairias savo galimybes. Todėl tėvams rekomenduojama savo vaikus mažiau kritikuoti, nekelti jiems per didelių reikalavimų ir lūkesčių. Vaikai turi turėti galimybę pakankamai laiko išgryninti ir apsvarstyti savo pasirinktas profesijas ir studijų programas. Manoma, kad savikritiškumas yra dažniausiai suformuojamas tėvų, aplinkos, todėl intervencijos, susijusios su karjeros projektavimu, turi įtraukti tėvus ir mokytojus. Jie galėtų padėti vaikams suformuoti profesinį tapatumą ir su juo susijusius pomėgius bei gebėjimus (San Diego, 2010).

Vertybės yra vienas reikšmingiausių veiksnių, darančių įtaką karjeros planavimui, projektavimui, pasirinkimui ir pasitenkinimui (Hirschi, 2010). Vertybės – orientacija ar įsitikinimai, susiję su trokštamomis, siekiamomis būsenomis ar elgesiu, ir yra išranguoti svarbos principu (Schwart, Bilsky, 1987). Yra skiriamos dvi vertybių grupės: išorinės ir vidinės. Remiantis George ir Jones (1997) išorinės, su darbu susijusios vertybės, remiasi darbo išoriniais veiksniais ir rezultatais, o vidinės darbinės vertybės remiasi egzistuojančiu darbo turiniu. Mokslinių tyrimų rezultatai rodo, kad vidinės darbo vertybės yra sėkmingos karjeros projektavimo gebėjimų rodiklis (Lee, 1997; Jones, Paretti, Hein, 2010 ir kt.) bei vienas iš veiksnių, geriausiai prognozuojančių pasiekimus profesinėje srityje moterų imtyje (Jones, Paretti, Hein, 2010, ir kt.). Tačiau nėra atlikta longitudinalių tyrimų, kurie būtų ištyrę su darbu susijusių vertybių įtaką karjeros projektavimui paauglystėje (Hirshi, 2010).

Nors didesnę pasitenkinimą darbu ir sėkmingesnę profesinę karjerą dažniausiai lemia profesijos pasirinkimas, kuris remiasi vidinėmis vertybėmis, tačiau rinkdamiesi profesiją moksleiviai dažniausiai remiasi išoriniais profesijos pasirinkimo veiksniais. Lyginant vidines profesijos vertybes su asmenybės bruožais aiškėja, kad jos ne tokios nekintamos ir daugiau pasiduodančios intervencijai, todėl dirbdami su moksleiviais karjeros specialistai ar konsultantai turėtų daugiau dėmesio skirti darbui su vidinėmis profesijos vertybėmis ir didinti moksleivių prisirišimą prie jų (Hirschi, 2010).

Profesinis tapatumas. Kaip ir anksčiau minėtos teorijos, Londono (1997) ir kt. karjeros motyvacijos teorija teigia, kad skirtingų profesijų pasirinkimas priklauso nuo

galimybės susitapatinti su pasirinktos profesijos darbu, realistiškai įvertinant asmenybės gebėjimus ir pastangas, esant tokioms aplinkybėms, kurios nėra palankios konkrečios profesijos pasirinkimui. Minėtų motyvacinio veiksnio trūkumas vėliau gali lemti nepasitenkinimą darbu, tačiau ir jų egzistavimas negarantuoja pasitenkinimo (cit. pagal Krečič, Grmek, 2005).

Lūkesčiai. Nustatyta, kad didesnis moksleivių karjeros planavimas ir didesni moksleivių profesiniai lūkesčiai mokslo metų pradžioje yra susiję su didesniu įsitraukimu į mokyklinę veiklą visus metus. Moksleiviai jaučiasi labiau vertinami ir labiau susitapatina su mokyklos bendruomene, todėl dažnai profesinės ar su karjeros planavimu susijusios internalizuotos vertybės gali pastiprinti moksleivio pasiekimus mokykloje ir tapti motyvaciniais veiksniais (Kenny, 2006 ir kt.). Saviveiksmingumas ir sėkmės lūkesčiai reikšmingai prognozuoja studentų profesinius pasiekimus (Jones, Paretto, Hein, 2010, ir kt.). Nustatyta, kad dažnai prastai besimokantys moksleiviai sąmoningai neplanuoja savo karjeros. Jie neturi didelių ambicijų, susijusių su jų ateities veikla (Abdullah, Salleh, 2010).

Intervencinių programų, kurių metu yra skatinamas karjeros projektavimas, mokymosi motyvacijos didinimas, įgūdžių formavimas ir jų taikymas paruošia moksleivius profesinei veiklai ir efektyvesniam karjeros projektavimui. Moksleivių potencialo didinimas yra labai svarbi kiekvienos šalies investicija, todėl būtina atsižvelgti į anksčiau minėtas problemas mokyklose (Abdullah, Salleh, 2010).

IŠVADOS

1. Kaip nurodoma L. Hollando, D. Superio, E. Ginzbergio profesinio vystymo teorijose, paauglystėje formuojasi vaiko profesinis tapatumas, todėl karjeros planavimas paauglystėje turi būti orientuotas į mokinio savęs pažinimą, profesinio tapatumo formavimąsi, profesinių vertybių ir lūkesčių nustatymą bei profesijos pasirinkimo gebėjimų ugdymą.
2. Šeimos, mokyklos ir kitų socialinių grupių parama paaugliams renkantis profesiją padeda geriau suformuoti ir išvystyti savo profesinį tapatumą, todėl intervencijos, susijusios su karjeros planavimu, turi įtraukti tėvų ir mokytojų bendradarbiavimą ir aktyvią paramą paaugliams.

LITERATŪRA

1. Abdullah S. M. S., Salleh A. Developing the Potential of Under-Achieved Students Using Career-Planning Module // *European Journal of Social Sciences*. 2010. Vol. 16 (4).
2. Bryant, B. K., Zvonkovic, A. M., Reynolds, P. Parenting in relation to child and adolescent vocational development // *Journal of Vocational Behavior*. 2006. Vol. 69.
3. Damkauskienė, A. Karjeros planavimas prasideda jau mokykloje [interaktyvus]. [žiūrėta 2011.06.06.] <http://www.smk.lt/uploads/archyvas/mokslas/karjera/aliona_damkauskiene.pdf>.
4. Drummond, R.J., Ryan, C.W. (1995). *Career counseling: A developmental approach*. Columbia, OH: Charles E. Merrill.

5. Encyclopedia of career development // SAGE Publications, 2006. P. 60-63.
6. Erikson, E. H. (1968). Identity, youth and crisis. New York: Norton.
7. Ferry N. M. Factors Influencing Career Choices of Adolescents and Young Adults in Rural Pennsylvania // Research in Brief. 2006. Vol. 44 (3).
8. Garnienė, D. *Bendrojo lavinimo mokyklos ugdymo karjerai modelis: parametrai ir realizavimo principai*. Kaunas: VDU, 2006.
9. George, J., Jones, G. Experiencing work: Values, attitudes, and moods // Human Relations. 1997. Vol. 50,
10. Germeijs V., Verschuere K. Adolescents' Career Decision-Making Process: Related to Quality of Attachment to Parents? // Journal Of Research On Adolescence. 2009. Vol. 19(3).
11. Germeijs, V., Verschuere, K. High school students' career decision-making process: Development and validation of the study choice task inventory // Journal of Career Assessment. 2006. Vol. 14
12. Gottfredson, L.S. (1981) Circumscription and compromise: A developmental theory of occupational aspirations (Monograph)// Journal of Counseling Psychology. Vol. 28
13. Hirschi A. Positive Adolescent Career Development: The Role of Intrinsic and Extrinsic Work Values // The Career Development. 2010. Vol. 58.
14. Holland J. K. (1973). Making vocational choices: A theory of Careers. Prentice – Hall. New York.
15. Holstein – Beck M., Być albo nie być menedżerem, Warszawa: INFOR, 1997.
16. Yuena M., Gysbers N. C. , Chanc R. M.C. , Laud P. S.Y., Sheap P. M. K. Talent development, work habits, and career exploration of Chinese middle-school adolescents: development of the Career and Talent Development Self-Efficacy Scale // High Ability Studies. 2010. Vol. 21 (1).
17. Jones B. D., Paretti M. C., Hein S. F., Knott T. W. An Analysis of Motivation Constructs with First-Year Engineering Students: Relationships Among Expectancies, Values, Achievement, and Career Plans // Journal of Engineering Education. 2010.
18. Kirkpatrick Johnson M., Mortimer J. T. Career choice and development from sociological perspective // Brown D. & Associates, Career choice and development // 4th Edition. Jossey-Bass a Wiley Company, 2002.
19. Krečić M. J., Grmek M. I. The reasons students choose teaching professions // Educational Studies. 2005. Vol. 31 (3).
20. Kučinskienė, R. *Ugdymo karjerai metodologija*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2003.
21. Lee, H. R. A study on the career maturity and intrinsic-extrinsic work values of college students // Korean Journal of Counseling & Psychotherapy. 1997. Vol. 9.
22. Marshall S. K., Young R. A., Domene J. F., Zaidman-Zait A. Adolescent Possible Selves as Jointly Constructed in Parent-Adolescent Career Conversations and Related Activities // Identity: An International Journal of Theory and Research. 2008. Vol. 8.
23. Mysior, R. 2006 Planowanie kariery edukacyjnej i zawodowej młodzieży szkolnej na przykładzie Tarnowa i powiatu tarnowskiego // Młodzież na rynku pracy od badań do praktyki. Warszawa 2006. ISBN 83-60398-03-8. P. 147-168.
24. Paszkowska – Rogacz A., Psychologiczne uwarunkowania rozwoju kariery zawodowej młodzieży // Młodzież na rynku pracy od badań do praktyki. Warszawa 2006. ISBN 83-60398-03-8. P. 41-56.
25. Pociūtė, B. Leono Jovaišos indėlis į profesinio orientavimo tyrimus ir praktiką. *Acta Pedagogica Vilnensia*. 2010, 25 [interaktyvus]. [žiūrėta 2011.06.10.]. <http://www.leidykla.vu.lt/fileadmin/Acta_Paedagogica_Vilnensia/25/43-56.pdf>.

26. Pukelis, K. *Karjeros projektavimas: problemos ir iššūkiai žinių visuomenėje*. Mokomoji medžiaga. Kaunas: VDU, Studijų kokybės centras. 2006.
 27. Pukelis, K. Karjeros projektavimo gebėjimai žinių visuomenėje: nauji iššūkiai procesiniam konsultavimui ir karjeros planavimui. *Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos*. 2003, 6.
 28. Railienė A. Integration of youth in the labour market: situation and problems. Social economy and poverty reduction [Elektroninis išteklius] : international conference, 14-15 October, 2010, Mykolas Romeris University, Ateities str. 20, Vilnius, Lithuania. P. 1-5.
 29. San Diego R. J. S. Investigating Effects of Anxiety and Perfectionism as Predictors of Adolescent Career Indecision // *The International Journal of Research and Review*. 2010 . Vol. 5.
 30. Schwartz, S. H., Bilsky, W. Toward a psychological structure of human values // *Journal of Personality and Social Psychology*. 1987. Vol. 53.
 31. Stanišauskienė, V. *Ugdymas karjerai mokykloje: kaip padėti moksleiviui įgyti šiuolaikinę karjeros kompetenciją?* Mokomoji medžiaga. Kaunas: KTU, 2006.
 32. Super, D. E. (1990). A life-span, life-space approach to career development. In D. Brown, L. Brooks, & Associates (Eds.), *Career choice and development* (2nd ed.). San Francisco: Jossey-Bass.
 33. Turner S. L., Lapan R. T. Promoting career development and aspirations in school-age youth // Brown S.D., Lent R.W., *Career development and counseling. Putting theory and research to work* // John Wiley & Sons, Inc. 2005.
 34. Wrobel K., Raskin P., Maranzano V., Leibholz Frankel J., Beacom A. (2003) Career stages // *Encyklopedia* // http://wf-network.bc.edu/encyclopedia_template.php?id=222
-

FACTORS ASSOCIATED WITH SUCCESSFUL CAREER PLANNING AND CHOICES IN ADOLESCENCE

Laura Ustinavičiūtė,

Mykolas Romeris university, Lithuania

Agata Katkonienė,

Mykolas Romeris University, Lithuania

Assoc. Prof. Dr. Irena Žemaitaitytė,

Mykolas Romeris University, Lithuania

Summary

Individual attitudes on work and professional choices makes vocational counselors seek new ways of helping young people choose their professions properly. The paper discusses the main adolescent career design aspects: values, motivation, interpersonal relations and support of relatives. The paper presents the main theories of L. Holland, D. Super and E. Ginzberg. These theories are fundamental for adolescents career counselors in realizing pre-career programs.

The aim of the paper is to analyze the factors promoting successful career planning and the professional choices of adolescents. The research method used is scientific literature analysis. 34 positions are analyzed, 7 of them in Lithuanian, 3 in Polish and 24 in English.

The analysis of scientific literature can distinguish the main factors that contribute to successful adolescent career planning and professional choices. The most important factors are: self-knowledge, vocational self-identity and establishment of necessary skills and values. An important impact on adolescent vocational self-identity is made by relatives, teachers and friends. So, the important thing is to involve others, especially parents and teachers, in vocational counselling and intervention.

Keywords: *career planning, professional choice, self-identity, adolescents.*

